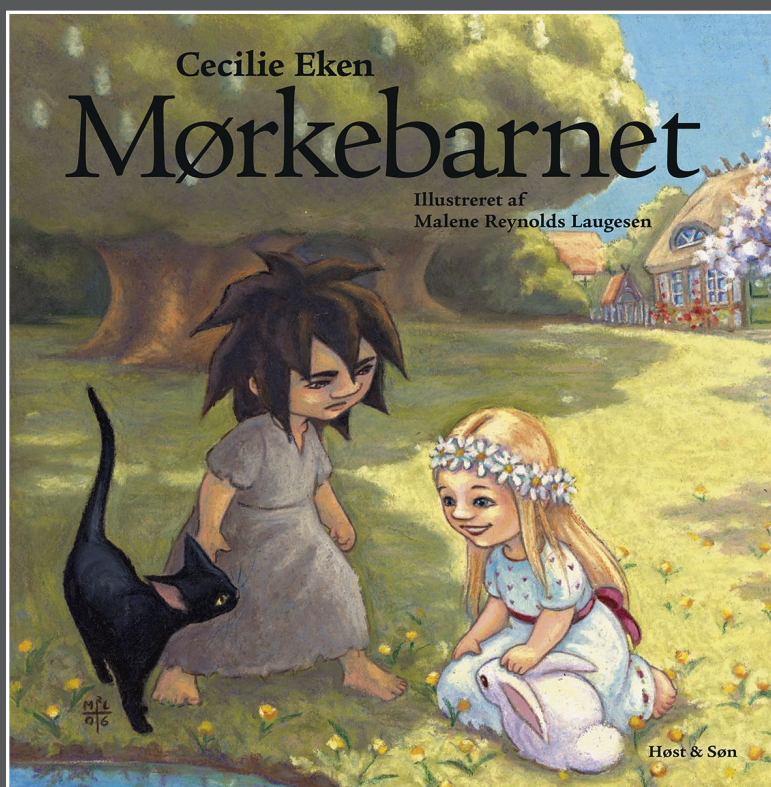

LITTERATURGUIDE

Lisa Gardum Andersen og Maria-Louise Bjørn Bjerrum

Cecilie Eken

Mørkebarnet

Litteraturguide til Cecilie Eken: *Mørkebarnet*

© Lisa Gardum Andersen og Maria-Louise Bjørn Bjerrum

og Høst & Søn/ROSINANTE&CO, København 2014

1. udgave 2014

Omslagstegning: Malene Reynolds Laugesen

Grafisk tilrettelæggelse: Christensen Grafisk

Høst & Søn er et forlag i ROSINANTE&CO

Købmagergade 62, 3. | Postboks 2252 | DK-1019 København K

www.rosinante-co.dk

Indhold

5	Indledning
7	Resume af <i>Mørkebarnet</i>
8	Billedbogens potentialer i undervisningen
9	Den moderne billedbog
9	Illustrationerne
10	Tekstsiden – sproget
11	Sonetkrans – en særlig rimform
12	Æstetik – sanselig erkendelse
15	Litterær dannelse
17	Analyser af udvalgte opslag i <i>Mørkebarnet</i>
17	Valg af opslag
17	Illustrationerne
18	Sproget
18	Forside og bagside
19	Satsbladene
20	Opslag I
20	Illustrationen
21	Sproget

23	Opslag IV
23	Illustrationen
24	Sproget
26	Opslag VIII
26	Illustrationen
27	Sproget
29	Opslag XI
29	Illustrationen
30	Sproget
32	Opslag XV
32	Illustrationen
33	Sproget
33	Dialogisk undervisning
33	Det flerstemmige klasserum og Cooperative Learning
36	Elevopgaver
36	Ikonoteksten – før-læsning
38	Opgaver til indskolingen
45	Opgaver til mellemtrinnet
54	Litteraturliste

Indledning

I 2007 modtog Cecilie Eken *Kulturministeriets Forfatterpris for børne- og ungdomsbøger* for *Mørkebarnet*. I *Mørkebarnet* henvender Cecilie Eken sig til læseren i et smukt billedsprog, der med sonetkransens systematik skaber en særlig rytme i værket, som gør sproget musikalsk. Næsten som i en sang præsenteres læseren for en grum og uhyggelig fortælling om forældres manglende vilje til at elske og acceptere det hele barn. Billedsiden understøtter og udbygger gyset, idet det mørke og lyse på flere opslag stilles over for hinanden. Uligheden mellem *Mørkebarnet* og *Lysbarnet* markeres blandt andet i de panoramiske perspektiver, der giver læseren en fuldstændig indsigt i den hårde behandling, som det følsomme *Mørkebarn* udsættes for.

Mørkebarnet inviterer barnelæseren ind i sit univers med al den indlevelse, gru og følsomhed, som netop den moderne billedbog kan præstere. Derfor er *Mørkebarnet* også et oplagt værk at arbejde med i folkeskolens litteraturundervisning. Værkets kompleksitet er allestedsnærværende både i sproget, hvor billedsproget, rim og sonetkransen henvender sig til børn på forskellige alderstrin, og på billedsiden, hvor et utal af symbolske ledetråde kalder på læserens meddigtning og fortolkning. Med henblik på disse potentialer er opgaverne i denne litteraturguide stilet til indskolingen og mellemtrinnet. Dog kan man også arbejde med *Mørkebarnet* i udskolingen, og opgaverne til mellemtrinnet vil således også kunne benyttes her.

Opgaverne er lavet, så det er muligt at arbejde videre med fortolkningsarbejdet fra indskolingen, men det er ikke en forud-

sætning, at mellemtrinseleverne har stiftet bekendtskab med værket tidligere i skoleforløbet. Derfor starter både indskolings- og mellemtrinsafsnittet med en forlæsningsdel. Har man arbejdet med *Mørkebarnet* i indskolingen og vender tilbage på mellemtrinnet, kan denne del naturligt springes over.

I indskolingen er målet, at eleverne oplever lyrikken og dermed sprogets musikalitet. Der er blandt andet fokus på rimstrukturen og sansningen i ordvalget i værket. Cecilie Eken laver sine egne ordkoblinger, og eleverne opfordres til at reflektere over, hvilke indre billeder disse ord skaber. Elevernes umiddelbare læseoplevelse skal dermed bringes i spil til en refleksion over billedsprogets associationspotentiale. Desuden vægtes elevernes indlevelse i værket. Mange børn vil fatte sympati for *Mørkebarnet* og have medlidenhed med hende. Denne empatiske indlevelse skal kobles til en refleksion over, hvordan tekst og illustrationer er med til at skabe denne medlidenhed. Eleverne skal dermed erfare værkets kvalitet og opdage, at forfatter og illustratør har foretaget nogle konkrete valg, der taler til læserens sanser og følelser.

På mellemtrinnet tages det sproglige arbejde et skridt videre, idet eleverne skal arbejde med rimtyper samt erfare opbygningen af værkets sonetkrans. Desuden skal eleverne selv prøve kræfter med at skrive en sonet for at opleve den kunst, det er at digte på denne måde. På mellemtrinnet udbygges opgavetyperne med et fokus på de intertekstuelle referencer, der er på både tekst- og billedside samt i de symboler, som primært er placeret i illustrationerne.

Litteraturguidens første del indeholder billedbogsteori samt teorier om *litterær dannelse og æstetisk-sanselig erkendelse*,

som kan være nyttig baggrundsviden i arbejdet med guidens afsluttende elevopgaver. Som optakt til disse findes en didaktisk teoridel samt nogle udtømmende analyser af udvalgte opslag.

Ønsker I at vide mere om Cecilie Eken og hendes forfatterskab, henvises der til hendes hjemmeside på www.cecilieeken.dk.

Resume af *Mørkebarnet*

Mørkebarnet, som er skrevet af Cecilie Eken og illustreret af Malene Reynold Laugesen, er en børnegyser, der handler om de to piger Mørkebarnet og Lysbarnet, der bor med deres forældre i en paradisiske have. Forældrene ønsker dog ikke Mørkebarnet med hendes trodsige sind indenfor, hvorfor hun bor alene bagerst i haven, mens Lysbarnet er deres ønskebarn, der får kram, knus og kys. Forældrenes afvisning vækker raseriet hos Mørkebarnet, der som hævn hidkalder mørkets uhyrer for at skræmme livet af Lysbarnet. Men da hun ser Lysbarnets angst, fortryder hun sin hævn-gerrighed, beskytter hende og skræmmer mørkets væsner bort. Spektaklet får forældrene til at komme ind på børneværelset, hvor Lysbarnet fortæller om Mørkebarnets mod, hvorefter forældrene indser, at de to piger har brug for hinanden og at *to er én der under samme dyne* (*Mørkebarnet*, sonet XIII). Forældrene forstår altså nu, at de må rumme hele barnet – både det mørke og det lyse sind.

Billedbogens potentialer i undervisningen

I arbejdet med billedbogen i indskolingen og på mellemtrinnet vil eleverne, også de der ikke umiddelbart finder litteraturarbejde let og fornøjeligt, opnå danskfaglige analysetilgange, som giver dem en lettere adgang til også at forstå anden litteratur og mediers stil. Netop billedbogens samlede udtryk i sammenhængen mellem form og indhold giver mulighed for, at et arbejde med denne genre vil forøge elevernes forståelse for flere stilistiske virkemidler – både når det gælder tekst- og billedside. I *Mørkebarnet* vil eleverne stifte bekendtskab med intertekstualitet, fortællerforhold, synsvikler og symbolik og på den måde få litteraturlæsningskompetencer, som rækker videre ind i danskfaget.

Når det i Fælles Mål for dansk er formuleret, at undervisningen skal sætte eleverne i stand til at fortolke og vurdere tekster og andre udtryksformer ud fra såvel en umiddelbar som en analytisk forståelse ([læs mere her](#)), kan et arbejde med billedbøger, og i særdeleshed et arbejde med *Mørkebarnet*, altså være med til at nå dette overordnede samt talrige andre faglige mål.

Den moderne billedbog

Mørkebarnet indskrives sig blandt andet som en kompleks og moderne billedbog ved at indeholde tabubelagte tematikker såsom, at børn (såvel som voksne) rummer både det mørke og det lyse, samt forældres manglende evne til at håndtere og acceptere det hele barn.

For at få fuldt udbytte af billedbogens didaktiske potentiale er det, som beskrevet i det forrige afsnit, en fordel at arbejde med både tekst- og billedanalyse og forholde sig til relationen mellem disse, idet genren i modsætning til fx romaner netop tilbyder dette ekstra lag. Inden for billedbogsteori anvendes begrebet *ikonotekst*, når der er tale om hele værket fra for- og bagside til satsblade og selve brødteksten samt illustrationerne. Det kan være interessant at kigge på *Mørkebarnets* helhedsudtryk, altså ikonotekst, for at få et større udbytte af værket. I *Mørkebarnet* har tekst- og billedside hver sit udtryk og sin egen poesi, og de to planer forstærker og ekspanderer, hinandens udtryk og henvender sig til læseren på forskellig vis. Dette giver vi eksempler på i både analyserne og i opgaverne til værket nedenfor.

Illustrationerne

Netop samspillet mellem illustrationer og tekst i den moderne billedbog fremhæves blandt andet af børnelitteraturforsker Stine Reinholdt Hansen, idet hun påpeger at ved at lade billede og tekst spille op mod hinanden, udtrykkes flere vinkler på samme historie. Billederne giver tekstsiden en dynamisk karakter og en ekstra dimension at læse og tolke ud fra, og

den afgørende indflydelse på tekst og billeders udformning er i lige så høj grad personernes indre følelsesliv som den ydre handling. Endelig understreger hun illustrationernes brug af symbolik og intertekstuelle referencer (Hansen, 2006).

Professor i børnelitteratur Maria Nikolajeva inddeler billedbogen i forskellige kategorier; fra *den symmetriske billedbog*, hvor tekst og billede er parallelle og skaber gentagelser, altså redundans, til *den ambivalente*, hvor tekst og billede er modstridende og fortæller forskellige historier. Imellem de to kategorier findes *den ekspanderende billedbog*, hvor billedsiden udvider og forstærker det tekstlige udtryk og omvendt (Nikolajeva 2004). Se også i Litteraturguiden til *Garmanns gade*. Børnelitteraturforsker Nina Christensen har i tråd med Nikolajeva og Hansen det synspunkt, at illustrationerne i visse billedbøger giver mulighed for at vise en given situation fra flere synsvinkler, og det gøres endvidere klart, at illustrationernes vinkel og perspektiv sætter læseren i en bestemt position i forhold til det afbildede (Christensen 2003). Dette gør sig også gældende i *Mørkebarnet*, hvor illustrationernes poetiske formsprog taler til læserens indlevelse, hvilket hænger sammen med den sanselige erkendelse, som vi beskriver nedenfor.

Tekstsiden – sproget

I den moderne billedbog ses en høj grad af kompleksitet – også hvad angår det sproglige niveau. Blandt andet Nina Christensen fremhæver i sin forskning, hvordan en udnyttelse af sprogets klang og rytme, en brug af onomatopoietikons, altså lydmalende ord, og rim i forskellige udformninger er med til at skabe en særlig æstetik i den moderne billedbog. Disse kendetegn ses også i *Mørkebarnet*.

At sproget som tema, altså metasprog, er et væsentligt kendetegn i moderne lyrik og rim for børn, påpeges også af børnelitteraturforsker Line Beck Rasmussen, der med henvisning til lingvisten Roman Jakobsen beskriver, hvordan en særlig sproglig bevidsthed udtrykkes i »Det poetiske sprog«, der ikke nødvendigvis er kommunikativt, men snarere en henvisning til sig selv som tegn. I forlængelse af dette uddyber hun, hvordan lyrik for børn ikke har historien, det indholdsmæssige og handlingen som den væsentligste funktion. Det er derimod rytmen som klangmiddel, der er mest karakteristisk for børnepoesien (Rasmussen, 2006). *Mørkebarnet* kan siges *både* at have indholdet og formen i det sproglige plan i fokus. En særlig tematik og beretning indgår i teksten, og på samme tid er den udformet ikke blot som rim, men som en sonetkrans, der fx henleder opmærksomheden på sprogets opbygning samt på en struktur, der nødvendigvis kræver en særlig opmærksomhed i arbejdet med værket.

Sonetkrans – en særlig rimform

Ganske overordnet er denne særlige rim- og kompositionsform kendetegnet ved en struktur, hvor sidste vers i hver sonet gentages i den efterfølgende sonets første vers. Disse gentagende vers samles afslutningsvis i værkets sidste sonet, den såkaldte mestersonet. Derved refererer mestersonetten værkets handling. Den samler på denne måde hele værket og kransen fuldendes.

Det er en interessant og vanskelig digteform at skrive en sonet. Indskolingselever vil godt kunne opdage værkets sammenhæng i form af sonetkransen, men vil formodentligt have svært ved at skrive deres egen sonet. Dette kan dog være en interessant øvelse på mellemtrinnet, hvor eleverne derved vil komme dybere ind i forståelsen af sonettens vanskelige kompositionsform.

Æstetik – sanselig erkendelse

Sanselig eller sensitiv erkendelse knyttes til begrebet æstetik. Et begreb som stammer fra oplysningstiden, hvor den tyske filosof Alexander Gottliebe Baumgarten er den første, der i 1735 i sin disputats *Meditationes philosophicae de nonnullis ad poema pertinentibus* (Filosofiske betragtninger over forskellige træk ved digtet) skaber grundlaget for at tale om æstetik som en filosofisk disciplin. Baumgarten ønsker at undersøge det særlige ved poesiens væsen, og i dette arbejde stiller han sig kritisk overfor datidens herskende opfattelse af kunst. Da Baumgartens disputats udkommer, står kunsten og rationalismen overfor hinanden som to modsatrettede størrelser (Jørgensen 2001, s. 234). Kunst bliver betragtet som et felt, der er knyttet til følelserne, der opfattes som en lavere erkendelse end den rationelle erkendelse, som knyttes til blandt andet matematikkens logik (Andersen 2012, s. 205). Den lavere erkendelse, som kunsten er forbundet til, opfattes som ubetydelig. Baumgarten ønsker at

tildele sansernes erkendelse en selvstændig og ligeværdig plads i rationalismens videnskabelige systematik, og han giver de ubetydelige forestillinger en positiv betegnelse ved at kalde dem *sensitive*. Den sensitive erkendelse bygger på en forståelse af, at mennesket oplever og forstår verdenen via sansning og sensibilitet. For at forstå hele mennesket må man, ifølge Baumgarten, anerkende, at den sensitive erkendelse ikke er en lavere eller mindre betydelig del af menneskets erkendelsesregister. Han vil påvise, at den sanselige erkendelse, læseren eller tilskueren oplever med kunsten, ikke er konkret på linje med den rationelle erkendelse, men dog heller ikke det modsatte. Alle mennesker erkender sensitivt, ligesom de kan bringes til at erkende logisk-konkret. Hermed skaber Baumgarten disciplinen æstetik, der bliver formuleret som læren om den skønne tænkning, den æstetiske dømmekraft og den æstetiske erfaring (Jørgensen 2001, s. 14). Baumgarten opfatter det skønne som et udtryk, der fremstår livagtigt eller troværdigt og formår at røre og påvirke modtageren med en stærk erfaring eller følelse.

Flere børnelitterære forsker har de seneste 10-15 år undersøgt, hvordan nogle moderne billedbøger taler til børnenes sensitive erkendelse og dermed påvirker barnelæseren med et æstetisk formsprog, der fremtræder i både tekst og billede. Bøgerne henvender sig til det kompetente barn med en anerkendelse af, at børn forundres, undersøger og leger med sproget i deres egne lege, hvorfor det ligeledes er naturligt at denne undersøgende leg fortsætter i børnelitteraturen og dermed også i billedbogen. *Mørkebarnet* er ingen undtagelse i denne sammenhæng, hvor både tekst og billede henvender sig til læseren i et gennemført poetisk sprog og billeder med symbolske ledetråde, som kalder på en fortolkning.

Line Beck Rasmussen er en blandt flere børnelitterære forskere, der har undersøgt den æstetiske appel i børnelitteraturen. Hun omskriver Baumgartens sensitive erkendelse til sanselig erkendelse, idet der flere steder i børnelitteraturen ses eksempler på værker, der henvender sig til læsere med en opfordring til at sanse værket. Line Beck Rasmussen er særligt opmærksom på sproget, idet hun argumenterer for, at det med sit metaniveau ikke blot handler om sprogets betydningsskabende indhold, men om at lytte, se, smage og mærke sproget (Rasmussen 2009, s. 28).

Børnelitteratur, der giver mulighed for sanselig erkendelse, er kendetegnet ved at appellere til sanserne og derigennem til intellektet og til en erkendelse, der er anderledes end den logiske (Rasmussen 2009, s. 30), idet det ikke blot bliver en henvisning til virkeligheden, men får sin egen vægt. Line Beck Rasmussen påpeger yderligere, at selvom en erkendelse gennem sanserne har værdi i sig selv, kan den udvides gennem analyse og litteratursamtale. *Mørkebarnet* benytter både på tekst- og billedsiden en gennemgående æstetik, der kalder på læserens sansning af værket. Derfor er den æstetiske dimension et relevant element at medtænke, når der arbejdes med *Mørkebarnet* i litteraturundervisningen. Dette udfolder vi i elevopgaverne.

Stine Reinholdt Hansen pointerer, at det i forbindelse med billedbøger er relevant at undersøge både tekst og billedsidens æstetik og disses samspil, da begge elementer taler til læserens fortolkning af værket. Stine Reinholdt Hansen knytter sig dermed til en læserorienteret litteraturpædagogik, hvor værkets hele udtryk, det vil sige tekst, billede og samspillet mellem de to, ikonoteksten, aktualiseres gennem læserens fortolkning og sanselige påvirkning af det æstetiske udtryk. I analysen af *Mørkebarnet* og i de efterfølgende elevopgaver fokuserer

vi både på tekst og billedsidens æstetik, idet billedsiden ikke blot gengiver tekstens budskab, men akkompagnerer teksten med sit eget poetiske udtryk i brugen af symboler, farveskalaer, perspektiver og fremstilling af personerne.

Litterær dannelse

Litteraturforsker Klaus P. Mortensen taler om dannelse som en livslang proces, der kan visualiseres som en bevægelse op ad en vindeltrappe. Dannelsen opstår i erkendelsen af, at tidligere erfaringer danner grundlaget for, at man nu kan erkende og, i en litterær optik, fortolke et værk endnu dybere. For hvert niveau man når op ad dannelsesrampen, har man mulighed for at se tilbage på de erkendelser, man har opnået og derved opdage, at de danner grundlaget for den erkendelse, man nu er kommet til. Denne udvikling kalder Klaus P. Mortensen for den konstitutionelle selvfordobling. I forhold til danskfagets/litteraturundervisningens dannelsespotentialer mener Klaus P. Mortensen, at underviseren har en forpligtelse til at tilrettelægge undervisningen på en måde, hvor eleverne har mulighed for at nå til erkendelser af selvfordoblende karakter. Altså en erkendelse, der medfører dannelse og selvrefleksivitet. Dette kan opnås ved at udvælge værker, som eleverne kan vende tilbage til i deres skoleforløb og opnå nye erkendelser med. *Mørkebarnet* har, som allerede nævnt, en kompleksitet i sin brug af symbolik, billedsprog og intertekstuelle referencer, der gør en sådan undervisning mulig. I arbejdet med *Mørkebarnet*

kan eleverne gennemgå en trefaset dannelsesproces, som er inspireret af Klaus P. Mortensens teori.

Første fase er en projektion. Her vil eleverne relatere dele af værket til noget, de kender fra deres eget liv. Denne projektion knytter sig til elevernes umiddelbare læseoplevelse. I *Mørkebarnet* handler det om den letgenkendelige oplevelse af svigt eller om ikke at føle sig anerkendt enten som egen erfaring eller en følelse, eleverne har mødt hos andre.

Anden fase er et introjektivt niveau. Her konfronteres eleverne med noget selvoverskridende, noget fremmed. Dette niveau kan fremkomme via værkets fantastiske element, hvor *Mørkebarnet* fremkalder uhyrer for at skræmme Lysbarnet. Denne fremmaning kalder på en læsning, hvor eleverne kan tolke på, hvad disse uhyrer er et symbol på. Billedsproget og Ekens nye ord såsom *Mørkebarn* kan også knyttes til det introjektive niveau, hvor eleverne kan forholde sig til de to umiddelbart modstridende ord, nemlig *mørke* og *barn* og reflektere over, hvorfor netop disse ord er sat sammen og hvilket væsen, der kommer ud af denne ordsammensætning.

Sidste fase er et metarefleksivt niveau. Det er her, at Klaus P. Mortensens idé om den konstitutionelle selvfordobling finder sted. Ved at vende tilbage til det samme værk senere i skoleforløbet vil eleverne i genlæsningen erfare, at de nu kan forstå og fortolke flere lag i værket. En metarefleksion kan opnås ved, at eleverne kan forstå og fortolke flere lag i det samme værk, da deres erfaringer med litteraturfortolkning og deres kognitive udvikling gør det muligt for dem at forstå værkets æstetik i tekst og billede, samt hvordan værket, ved første læsning, påvirkede dem sanseligt med følelser som ubehag og medlidenhed.

Analyser af udvalgte opslag i *Mørkebarnet*

Valg af opslag

Vi har indledningsvis valgt at analysere ikonoteksten, idet denne i netop *Mørkebarnet* er relevant at beskæftige sig med for at få det fulde udbytte af værket. Desuden har vi udvalgt fem andre opslag, som på forskellig vis eksemplificerer forholdet med tekst- og billedside, samt de to planers særegne og individuelle udtryk, når det kommer til fx sprog og farvevalg. Vi har løbende i analyserne givet eksempler på, hvordan værket appellerer til læserens sanselige erkendelse på det sproglige såvel som på det illustrative plan. Alle analyserne danner grundlag for elev-opgaverne til både indskolings- og mellemtrinseleverne.

Illustrationerne

Illustrationerne i værket er kendetegnet ved en tegnestil, der har hentet sin inspiration fra blandt andet mangategninger. Særligt fremstillingen af *Mørkebarnet* viser denne reference med hendes strittende, mørke hår, skæve øjne og relativt simple, men dog udtryksfulde ansigtstræk. Desuden har den naivistiske streg også en plads i fremstillingen af *Lysbarnet* og forældrene, hvilket kan minde om tegnestilen fra halvfjerds-ernes billedbøger. Farverne er gennem hele værket med til at understrege og sætte en stemning, der påvirker læserens oplevelse af de forskellige opslags udtryk. De mørke og kolde farver appellerer til uhygge, mens de lyse, duelige, men farvemættede opslag giver en oplevelse af trykthed og harmoni. Gennem hele værket er de symbolske ledetråde brugt i rigt

omfang og lægger op til læserens meddigtning og fortolkning af værket.

Sproget

Sproget indeholder rim af mange forskellige slags, der passer i rimskemaet A-b-A-b, C-d-C-d, E, f- E, G-f, G. Bemærk at rimskemaet indeholder både kvindelige og mandelige rim, som markeres med henholdsvis små og store bogstaver. De kvindelige rim er kendetegnet ved at rime på to lyde, både en trykstærk- og en tryksvag stavelse: *Syne – dyne*, hvor de mandelige rim kun rimer på én trykstærk lyd: *Selv – ihjel*. I ordet *syne* er den første stavelse tryksvag, mens den sidste er trykstærk. Brugen af tryksvage og trykstærke stavelser sætter den særlige rytme, der præger værket. Dette gør sproget musikalsk og metasprogligt, altså at det peger på sig selv som sprog. Sammen med de mange enderim ses i værket også indrim udformet som både allitterationer (Henkel, 2009):

Hendes kind er sort som sod

og assonans:

sommersol og solsortfløjt

Forside og bagside

På værkets forside og bagside ses både det mørke og det lyse. Mens bagsideillustrationen er at finde inde i værket, er forsideillustrationen kun at finde på forsiden. Billedsiden udvider forsideteksten med titlen *Mørkebarnet* ved at vise den mørke pige med den mørke kat, der trodsigt betragter den lyse pige og hendes hvide kanin. På forsiden er billedudsnittet nærtotal, hvor læseren kommer helt tæt på de to piger og kan fornemme

både ansigtsudtryk og kropsholdning og derved også de personlige egenskaber samt pigernes relation.

Titlen er skrevet med blanksort skrift, hvor lyset reflekteres i den sorte farve, og derved efterlader en symbolsk ledetråd; det mørke og lyse hænger sammen.

Bagsideillustrationen vises i fugleperspektiv, og læseren får her et overblik over den umiddelbart idylliske havn henlagt i mørke. Dette perspektiv giver en fornemmelse af det miljø, hvori handlingen finder sted. Også her opstår et kontrapunktisk møde mellem den idylliske have og det mørke og dunkle nattelys. Denne modsætning understreges i den fremhævede strofe fra sonetkransen, som beretter om *en dejlig have hvor der er tusind ting at lave* (*Mørkebarnet*, bagsidetekst), men som i illustrationen er vist øde og mørk.

Satsbladene

Både for- og bagsatsblade viser samme illustration, nemlig et mønster, hvor roser og uhyrer med røde øjne og skarpe tænder er flettet sammen i et harlekinmønster. Symbolikken hænger sammen med mange af de andre symboler, der ses inde i værket; det lyse og det mørke kan ikke skilles ad. De forreste satsblade fungerer som et forvarsel til værkets handling og tematik, mens bagsatsbladene understreger det sidste opslags forløsende afslutning, som accepterer og anderkender det mørkes tilstedeværelse sammen med det lyse.

Opslag I

Illustrationen

På billedsiden på første opslag ses i et panoramisk fugleperspektiv en umiddelbart paradisisk have med et stråtekt hus, hønsegård og udsigt til havet i baggrunden. Men på trods af det umiddelbare idylliske indtryk af haven foregribes allerede på dette opslag værkets tematik – det mørke versus det lyse. I billedets højre side ses Lysbarnet, der i bevægelse fremstilles som et glad og legende barn på vej til en gynge, der hænger i et hvidblomstrende træ. Ved hendes side ses en hvid kanin, som understreger det umiddelbare og uskyldige udtryk hos pigen. I midten af opslaget er en lille sø afbilledet – og netop søen forvarsler det mørkes møde med det lyse, idet den er udformet som en cirkel, hvor den ene side indeholder lyst og klart blå vand med en hvid åkande, mens den anden side af søen spejler trækronen, som danner en skygge, der får denne del af søen til at synes mørkere, grøn og grumset. Endvidere afslører opslagets fugleperspektiv, at den cirkelfarvede sø med de to forskellige farver viser symbolet yin og yang – tegnet for altings iboende

dualitet. I venstre side af billedet er haven i skygge – farverne er mørkere og mere dystre, og bagerst i haven ses Mørkebarnet, der i øvrigt har samme kjole på som Lysbarnet, stående stille med vildt og uglet mørkt hår. Hun ses ikke i leg som den lyse pige, og hendes perifere placering i havens mørkeste og fjerneste afkrog insinuerer, at hun ikke rigtigt, er velkommen. Mens Lysbarnet følges af den hvide kanin, ses i venstre side en sort kat, der er på vej mod opslagets lyse side og således symboliserer, at idyllen ikke varer ved – uheld og det mørkes kræfter er på vej. Farveskalaen og strengen synes blød og lys, men samtidig farvemættet og detaljeret. Trækronernes udformning vækker associationer til den impressionistiske maler Monets åkande-billeder med deres uskarpe streg og utallige små penselstrøg.

Sproget

De to første strofer tekstliggør billedsidens umiddelbare indtryk af harmoni og paradisiske stemning med beskrivelser af evigt solskin med plads til leg, børn og dyr:

*Der bor to piger i en dejlig have
hvor solen skinner ned fra himlens blå [...]
Her er en gynges og en rutsjebane
et legehuse og guldfisk i en sø*

Sonettens afsluttende strofer afslører derimod med en direkte henvendelse til læseren, at denne idylliske tilstand ikke er ensidig, men at mørket og sorgen ligeledes er til stede:

*Nu tror du nok at pigerne er glade [...]
Tro om igen – for sorgen har besat
en krog af det der ligner paradis:*

På første opslags sproglige side bliver vi præsenteret for den særlige rytmik og sprogets musikalitet, der appellerer til læserens sanselige erkendelse, hvilket blandt andet fremhæves i sonetkransens metrik, hvor de to første strofer har enderim, mens de to sidste strofer indeholder enderim samt rim på tværs:

*Nu tror du nok at pigerne er glade
Og plukker klokkeblomst og ærenpris
Mens roser springer ud blandt grønne blade.*

*Tro om igen – for sorgen har besat
en krog af det der ligner **paradis**:
Den ene leger ensomt og forladt.*

Med besjælingen af sorgen, som beskrives i sidste strofe, virker ensomheden gennemgribende, og læseren mærker Mørkebarnets følelse af at være forladt og uønsket, hvilket også understreges af billedsidens placering af Mørkebarnet. Der forekommer en umiddelbar symmetri mellem tekst- og billedside. Men mens teksten mere direkte beskriver, hvad der er på færde, insinueres denne fornemmelse ved blandt andet symbolske ledetråde på billedsiden som påvist tidligere (se s. 20-21).

Opslag IV

Illustrationen

Opslaget er vist i fugleperspektiv, hvor Lysbarnet ses sovende på sit værelse. Forældrene er på vej ud af billedet og i deres samt Lysbarnets side, er tonerne lyse og grønne. På sengens hovedgærde ses en sol og måne, der er smeltet sammen, hvilket, ligesom søens Yin og Yang-udformning på første opslag, symboliserer, at nat og dag/det mørke og det lyse ikke kan adskilles. Den grønne farves dominans på højre side af opslaget symboliserer håbet og understøtter Lysbarnets tryghed under dynen. Læseren fornemmer med farvevalget, og Lysbarnets rolige udtryk, den varme og ro, der omgiver hende. På væggen over sengen hænger dog et maleri af tre skibe, som forvarsel på den forandring, der er på vej, idet skibe kan symbolisere afsked. I et af værelsets hjørner ses Lysbarnets legetøj med dukker, tøjdyr og et dragelignende uhyre. Sidstnævnte foregriber ligeledes de næste opslags handling.

På opslagets modsatte side står mørket igen som kontrast til det lyse. Den gennemgående kolde blå farve understreger Mørkebarnets situation. Hun ses stående bag vinduet, mens hun med et sørgmodigt og bistert udtryk betragter Lysbarnet og forældrene. Da illustrationens perspektiv placerer læseren med udsyn over hele sceneriet, fornemmes uligheden og uretfærdigheden tydeligt, og en naturlig medfølelse og sympati for Mørkebarnet vækkes. Ved siden af vinduet står et skab, hvor en isblå skabslåge er udsmykket med en slags Yin og Yang. Den ene side, den hvide, viser et engleligende væsen, mens den mørke side forestiller en flagermus – et nattedyr. Denne udsmykning understreger igen forholdet mellem det mørke og lyse, som er uløseligt forbundet.

Sproget

Denne sonet markerer i høj grad forskellen på Mørkebarnet og Lysbarnets vilkår.

Mens Lysbarnet, som også billedsiden viser, ligger som et englebarn:

Med håret som en strålekrans på puden

Oplever Mørkebarnet forældrenes hårde afvisning:

Men da de ser den mørke pjaltepige

Med uglet hår og hidsigt, trodsigt sind

Er »NEJ!« det eneste de har at sige.

Anden strofe understreger Mørkebarnets situation blandt andet med besjælingen af natten og adverbier, som præciserer og forstærker læserens mulighed for at danne indre billeder og erfare sanseligt:

[...] *og natten vækker månen så den lyser*
Så koldt og sølvhvidt at hun også fryser

Ved brugen af både alliteration og assonans som indrim fremhæves også Mørkebarnets sindelag og personkarakteristika:

[...] *med uglet hår og hids**igt**, trods**igt** sind* [...]

Opslagets samlede udtryk taler til læserens følelser, idet teksten og illustrationens fremhævelse af de modsætningsfyldte forhold for Mørkebarnet og Lysbarnet virker overvældende.

På dette opslag forekommer et kontrapunktisk forhold mellem tekst og billedsiden, idet teksten oplyser:

Men mor og far vil ikke ha' dem begge.

Mens billedsiden viser, at de ikke kan træffe dette valg, mørket og lyset hænger sammen.

Opslag VIII

VIII

De dunkle dyr der alle alt lys ihjel
får Mørkebarnet til at smile blide
og tænke "Lydbarn, lys din seng farvel
for jeg er vild og vores kamp blev kort".

Hun viser vejen til det stille hus
og søger for at holde døren åben
de løber ind så sagte som små mus
og deres tavshed virker som et silben.

For natten syntes at lægne uden ord
- det spidde Lydbarn vigner med et sæt
og ser det skæklignende på denne jord.

Et midnatsdyr med tænder som en tiger
og bagved den står andre væsner tæt!
Lydbarnet blev så bange at hun skreg.

Illustrationen

Perspektivet på dette opslag er normalperspektiv (i børnehøjde), hvor det enorme natteuhyre er placeret på midten af opslaget. Læseren får, med det anvendte perspektiv, en følelse af at være placeret midt i billedet, og fornemmelsen af monstrets enorme størrelse kan ikke overses, idet det fylder næsten hele opslaget. Bag det store uhyre er afbilledet andre frygtindgydende skabninger, såsom slanger, flagermus og dragelignende væsner. Væsner, som på tidligere opslag er blevet afbilledet i en mere diskret og symbolsk sammenhæng. På dette opslag bliver forvarslerne til virkelighed, og gysset virker gennemgribende, hvilket understøttes af de dystre og mørke nuancer samt uhyrernes gule og røde øjne. Den uhyggelige stemning udbygges yderligere i krukken og verandaens udsmykning, som her antropomorficeres, altså menneskeliggøres, med deres maskelignende og spøgelsesagtige fremtoning. Yin og Yang-symbolet ses endnu engang på husmuren og giver en fornemmelse af, at mørket, trods sit overvældende

dominans, ikke vil overtage. Dette understreges af træets hvide blomster, der dryssende blander sig en anelse med det dystre mørke.

Sproget

Sonetten åbnes med ordene:

De dunkle dyr der slår alt lys ihjel.

Alliterationerne fremhæves i versets lyd, og læseren kan smage og høre også indrimets særlige rytme. På samme tid stilles det mørke igen overfor det lyse.

Denne dikotomi går igen flere steder i sonetten. Blandt andet i følgende vers:

Natten syn's at larme uden ord.

Her bliver teksten både poetisk og malerisk, og besjælingen af natten samt modsætningerne får ordenes budskab til at virke endnu stærkere.

I sonetten ses desuden flere sammenligninger:

De lister ind så sagte som små mus [...] med tænder som en tiger.

Disse sammenligninger henvender sig til læserens synssans og giver derved mulighed for at danne sig forestillinger om uhyernes udseende og bevægelser.

Mørkebarnets indre monolog fungerer som en del af værkets konfliktoptrapning, når hendes dystre mission bliver klar med ordene:

*»Lysbarn, kys din seng farvel
For jeg er vild og vores kamp bli'r kort!«*

På dette opslag er det teksten, der ekspanderer illustrationen, idet illustrationerne blot viser uhyrernes ankomst til huset, mens teksten afslører Lysbarnets reaktion i mødet med det mørke. Et stilistisk virkemiddel, der, grundet sonetkransens særlige form, ses på de fleste opslag i værket.

Flere steder ses desuden talesproglignende formuleringer, hvor apostroffer står i stedet for en udskrivning af ordene. Dette greb er også gjort for at få rimet til at harmonere og passe i sonettens rytme. Dette ses eksempelvis i følgende vers:

*For jeg er vild, og vores kamp **bli'r** kort [...]*

*For natten **syn's** at larme uden ord
–det spinkle Lysban vågner med et sæt
Og ser det **skræk'ligste** på denne jord:*

Opslag XI

Illustrationen

På opslagets højre side ses Lysbarnet stående oppe i sengen med et forbløffet og ængsteligt udtryk, mens hun kigger efter de flygtende nattedyr. Mørkebarnet er ved hendes side og har tændt for natlampen og skræmt væsnerne bort. Værkets tematik fremhæves ved utallige symboler og intertekstuelle referencer. Et eksempel på brugen af symbolernes fremstilling af tematikken ses på maleriet på væggen, der forestiller en mørk prinsesse, der spejler sig i en sø. I spejlbilledet bliver hun lys. Symbolikken hænger sammen med Mørkebarnets medfølelse for Lysbarnet og hendes behov for at beskytte hende mod de mørke uhyrer, hun selv har fremkaldt.

På venstre skabslåge ses symbolet med en engel og en flagermus, som vi kender fra tidligere opslag. Over den mørke del er opsat en barnetegning, der forestiller en lyshåret pige, der skræmmer uhyrer væk. Denne symbolske ledetråd henleder opmærksomheden på, at Lysbarnet og Mørkebarnet er én og

samme person. Blandt legetøjet ses sværd, riddere og skjold, og på væggen hænger endnu et maleri; dette forestiller en ridder, der beskyttende rider bort med en lyshåret pige. Alt sammen symboler på og fremhævelse af Mørkebarnets heroiske bedrift og forsvar af Lysbarnet, samt en intertekstuel reference til eventyr. Netop referencen til eventyret ses også blandt bøgerne på værelset, hvor H. C. Andersen eksplicit er fremhævet. Denne fremhævelse henleder desuden opmærksomheden på H. C. Andersens eventyr »Skyggen«, hvis tematik med den drillende og dæmoniske skygge, der forråder den stille og forsigtige hovedperson, kan hjælpe til en fortolkning og forståelse af værket *Mørkebarnet*.

Sproget

I sonettens første strofe bliver kampen mellem Mørkebarnet og de uhyggelige væsner fremstillet ved en dialog med direkte tale mellem de kæmpende parter. I strofen ses desuden eksempler på brugen af onomatopoietikons, lydmalende ord, som »*Wrah*« og »*GRRR*«. Strofens stilistiske virkemidler bevirker, at læseren nærmest kan høre Mørkebarnets råb og brøl. Der appelleres dermed til, at læseren skal *høre* værket.

I anden strofe skabes poesien i de malende beskrivelser, der taler til læserens sanselige og æstetiske erkendelse. Læseren mærker i strofens første del Mørkebarnets følsomme sind, mens hendes sejr over de dunkle dyr fremhæves i strofens sidste del.

*De dunkle dyr som hun og natten skabte
af ensomhed og iskoldt raseri
står efterhånden tavse og fortabte
som mørke uden kræfter indeni.*

Et eksempel på strofens sanselige appel ses for eksempel i formuleringen *iskoldt raseri* og de adjektiver som nu, i modsætning til før, beskriver de dunkle dyr.

I sonettens sidste vers bliver dikotomien mellem Mørkebarnets handlekraftighed og mod og Lysbarnets rædsel og angst tydelig med blandt andet brug af allitterationer:

*Lysbarnet har betragtet hele kampen
Mens hun sad stum og stivnet på sin dyne.
Og se nu kommer far og mor til syne.*

Som i værkets øvrige sonetter er den sidste strofes sidste vers gentaget i den efterfølgende sonets første vers i første strofe. På den måde foregribes handlingen på det indhold som læseren vil møde på næste opslags billedside, og således understøttes sonetkransens sproglige systematik af illustrationerne.

Opslag XV

XV

Der boe to piger i en dejlig have
Den ene legte ranset og forladt
den anden kaldte Far og Mor "en gave"
hun sovte trykke hos dem når det er nat.

Men Far og Mor vil ikke ha' dem begge
så Mørkebarnet mumler fse og søs
og nøget lasset frem af nattens dække:
de dunkle dyr der slår alt lys ihjel.

Lysbarnet bliv så bange at hun skriger
- da viser Mørkebarnet alt sit mod
hun holder ud til alle skøjte vige.

Og se nu kommer Far og Mor til syne
de indser det de ikke helt forstod:
At to er én der under samme døgne.

Illustrationen

På opslagets venstre side ses forældrene, der med et mildt og hjerteligt udtryk betragter deres barn i sengen i den modsatte side af rummet. Hun sidder med et lyst og strittende hår og smiler ud til læseren. Håret afslører, at Lysbarnet og Mørkebarnet nu er samlet i ét og samme menneske. Netop denne lykkelige afslutning understreges af den mørke kat, som på første opslag var knyttet til Mørkebarnet, det dystre og afviste. Den ligger nu trygt i sengen med barnet og virker naturlig og velkommen på barneværelset. Vinduet er udsmykket med et stort hjerte omgivet af sol og måne – lys og mørke på hver sin side. Nu er der rum og hjertevarme til det hele barn. Denne erkendelse ses også på maleriet på væggen, hvor det nu er den lyse prinsesse, der i sit spejlbillede møder sin mørke side. Tonerne på opslaget er lyse, varme og farverige og byder læseren velkommen med en følelse af harmoni. Trods værkets afsluttende lykke lurer mørket dog stadig på børneværelset i form af små uhyrer under sengen, i smykkeskrinet og i garderobeskabet. Disse symboliserer det faktum,

at der i livet både er gru og fryd, ligesom der i mennesker både er mørke og lys. Natlampens udsmykning er på dette opslag, i modsætning til på andre, tydelig og vises med en blå himmel og en rød luftballon, der understøtter det forløsende i forældrenes anderkendelse af det hele barn. Ballonens røde farve repræsentere her kærligheden. Symbolerne er allestedsnærværende og ses også i den mørke og lyse mesterjakeldukke over sengegærdet samt i de sorte og hvide malerier på endevæggen.

Sproget

Denne sidste sonet samler værket og fungerer både som et kort resume samt en opsamling på handlingen, idet alle tidligere sonetters første vers er gengivet her. Sonettens afsluttende vers er en gentagelse af det sidste vers i sonet XIII og virker som den endelige fortolkning på værket: *At to er én under samme dyne.*

Dialogisk undervisning

Det flerstemmige klasserum og Cooperative Learning

Når *Mørkebarnet* netop lægger op til, at arbejdet kan tage udgangspunkt i elevernes umiddelbare oplevelse, sanselige erkendelse, i både indskoling og på mellemtrinnet, er det relevant at gøre sig bevidst om, hvilken litteraturredidaktik man som lærer anvender i sin undervisning. Her kommer den norske lærings- og klasserumsforsker Olga Dysthe med et bud på et relevant didaktisk udgangspunkt, som hun kalder *det flerstemmige klasserum*.

I det monologiske klasserum taler læreren størstedelen af tiden, og undervisningens formål er at formidle, genskabe og afprøve færdigheder. I det flerstemmige klasserum eksisterer færdighederne derimod ikke forud for timen. De skabes i dialogen mellem læreren og eleverne, og eleverne indbyrdes. Elevernes input og umiddelbare oplevelser fylder mere end lærerens stemme, og de tilegner sig ny indsigt ved hele tiden at forholde sig til hinandens og lærernes udsagn og synspunkter (Dysthe 1997).

Samtidig er det dog vigtigt at understrege, at det flerstemmige klasserum ikke i sig selv giver et højt læringspotentiale. Læreren må gøre sig klart, at eleverne kun er ansvarlige for egen læring i den forstand, at de selv må gøre erkendelsesarbejdet, hvilket hænger sammen med Klaus P. Mortensens tanker om *litterær dannelse*. Det er naturligvis lærerens opgave at tilrettelægge undervisningen, så erkendelsen bliver mulig, og at opbygge læringsmønstre, som eleverne kan blive fortrolige med og benytte gentagne gange.

Skrivning indgår i mange af de læringsmønstre, Olga Dysthe nævner, for det at skrive har en god effekt på elevernes læring; skrivningen styrker deres indre dialog, og samspillet mellem skrivning og dialog øger ligeledes læringspotentialet. Der er utallige didaktiske muligheder for at inddrage skrivning i undervisningen med *Mørkebarnet*, hvilket vi også eksemplificerer i opgaverne bagerst i litteraturguiden.

Helt konkret er lærerens rolle i det flerstemmige klasserum, at,

- stille *autentiske* spørgsmål, det vil sige spørgsmål, som eleven bliver nødt til at tænke over

- stille opfølgningsspørgsmål, det vil sige spørgsmål, som *optager* elevernes svar, og som *værdsætter* dem
- gøre elevernes forskellige stemmer og umiddelbare oplevelser tydelige og fremhæve forskelle og ligheder
- udfordre elevernes synspunkter
- supplere med nye informationer og faglige termer og
- opsummere i fællesskab – ‘hvad har vi lært?’

I forbindelse med Olga Dysthes ideer om læringsmønstre og det flerstemmige klasserum kan undervisningsformer fra Cooperative Learning anvendes. Tankegangen bag denne måde at tilrettelægge undervisning på er en virkeliggørelse af den social-konstruktivistiske læringstænkning, hvor elevernes indbyrdes samarbejde organiseres i såkaldte Cooperative Learning-strukturer, der trin for trin fører eleverne igennem tænkning, skrivning, læsning og arbejde med litteratur (<http://cooperativelearning.dk>).

Det er vigtigt, at alle elevers stemme bliver hørt – det flerstemmige klasserum kan således blive aktualiseret også ved hjælp af at anvende strukturer fra Cooperative Learning i arbejdet med *Mørkebarnet*. I opgaverne ses flere konkrete forslag til, hvordan sådanne kan implementeres i arbejdet med værket. Og som i de fleste CL-strukturer er elevopgaverne tilrettelagt, så de skal arbejdes med enten i makkerpar eller i firemandsgrupper. I denne forbindelse kan det være fordelagtigt at placere elevernes borde i netop firemandsgrupper.

I opgaverne lægges der nogle steder op til, at fortolknings- og meddigningsarbejdet med *Mørkebarnet* kan foregå digitalt. Flere af opgaverne kan selvfølgelig løses på denne måde, hvis skolen har devices hertil. Se henvisning til disse tjenester i literaturlisten bagerst.

Elevopgaver

Ikonoteksten – förläsning

Nedenstående arbejdsspørgsmål giver mulighed for, at eleverne får en forforståelse af tematikken i *Mørkebarnet* og arbejdet med bagsatsbladene efter endt læsning af hele værket giver eleverne en oplevelse af, at de har erhvervet sig ny viden i forhold til værket og fortolkningen af dette.

Der fokuseres i förläsningsdelen på for eksempel titlen og symbolske ledetråde på billeddelen. Efter arbejdet med spørgsmålene skal værket læses højt af læreren uden afbrydelser, så eleverne får en fornemmelse af dets helhed. Husk at vise billeder undervejs – gerne før sonetten læses højt. Dette kan skabe et fokus på, at billedsiden skal tillægges lige så stor værdi som teksten. Efter höjtläsningen arbejdes med de udvalgte opslag I-XV.

Se på forsiden og læs titlen

Hvad er et **Mørkebarn**? Ordet er sat sammen af adjektivet **mørke** og substantivet **barn**, ord, som man normalt ikke forbinder med hinanden. Eleverne kan herfra reflektere over, hvad

de lægger i ordene **mørke** og **barn**. Herefter laves et tankekort (skriftlig brainstorm) parvis over de to ord, hvor eleverne skal danne sig tanker om, hvilket væsen, de ser for sig, når ordene **mørke** og **barn** sættes sammen. Hvad kendetegner et **Mørkebarn**? Bemærk i arbejdet med tankekortene, at titlen er skrevet med blanksort skrift, hvor lyset kan reflekteres – hvad kan dette betyde?

Forsideillustrationen

Bogens forsideillustration indeholder en dikotomi, en modsætning. Vi ser det mørke barn med den mørke kat overfor det lyse barn med den hvide kanin. Eleverne skal overveje, hvad de to dyr symboliserer, og om disse symboler kan sige noget om henholdsvis Mørkebarnet og Lysbarnets karaktertræk.

Den sorte kat: Symbol på ulykke, noget djævelsk.

Den hvide kanin: Noget sødt og uskyldigt. Kaninen er ikke kun hvid, den er kridhvid, hvilket ses i dens røde øjne. Den er albino.

Miljøet

Her går mørket (set som skyggerne) og lyset (set som haven, hvor solen skinner) igen. Eleverne skal beskrive deres første-håndsindtryk af det miljø, som fremstilles på forsiden.

Forsats

Når bogen lukkes op, ses forsatsbladene. Disse giver et forvarsel om, hvad der venter læseren i denne historie. Eleverne skal parvis kigge grundigt på forsatsbladene og associere over, hvad de synes, at mønsteret i illustrationen forestiller. Sammen med dette, og med arbejdet med værkets titel og

forside in mente, skal de beskrive, hvad de forventer at møde i fortællingen.

Der arbejdes med bagsatsblade og bagside, når eleverne har læst værket.

Bagsats

Nu er bogen slut. Bagsatsen har det samme mønster som forsatsen. Eleverne skal nu læse deres refleksioner fra før læsningen igen. Passede deres *førlæsningsfornemmelse* med det indtryk, de nu har af satsblandende efter at have læst historien og arbejdet med den? Og hvorfor ses samme mønster på bagsatsbladene som på forsatsbladene?

Bagsiden

Eleverne skal læse bagsideteksten og overveje, hvad de efter endt læsning af værket ved om de to børn. Bagsideteksten oplyser, at *Mørkebarnet* er en børnegyser. Eleverne skal ud fra dette reflektere over og begrunde, om bagsideillustrationen understøtter denne oplysning og hvordan.

Opgaver til indskolingen

Opgaver til opslag I

I nedenstående opgave tages der udgangspunkt i elevernes umiddelbare indtryk og sanselige oplevelse af illustrationen og den stemning, som denne skaber. Eleverne skal med deres skuldermakker beskrive de indtryk, de får. Dog skal deres svar begrundes, da der her åbnes for en refleksion over, på hvilken måde deres indtryk skabes.

Makkeropgave:

- ◆ Eleverne skal kigge på opslaget og beskrive, hvilken stemning de synes, der er på illustrationen. Hver gang de skriver et ord i tokolonnenotatet, skal dette begrundes.

Beskrivelser	Begrundelser
Eksempel: Dejlig	Den er stor og lys.

Når vi læser sonetten, får vi at vide, at alt ikke er godt i den paradisiske have.

- ◆ Tag en sort-hvid fotokopi af haven. Hvordan ændrer oplevelsen af haven sig nu?
- ◆ Lav et nyt skema til fotokopien. Eleverne skal beskrive, hvordan de nu oplever haven, når farverne er væk.

Beskrivelser	Begrundelser
1:	
2:	
3:	

- ◆ Eleverne besøger deres nabogruppe og udveksler de beskrivelser og begrundelser, de har indført i skemaerne.
- ◆ Opsamling i klassen.

Opgaver til opslag IV

På dette opslag kommer læseren, både via tekst og illustrationen, helt tæt på den forskel, der er på Mørkebarnet og Lysbarnets vilkår. Målet er, at eleverne skal få øje på, hvordan tekst og illustrationernes samspil er med til at etablere den umiddelbare oplevelse af sympati og medlidenhed for Mørkebarnet, som læseren oplever.

Desuden skal eleverne også blive opmærksomme på den rimstruktur, der anvendes i værket. Derfor skal de som afsluttende opgave finde sonettens rimpar.

Elevopgaver

Illustrationen:

- ◆ Opslagets sonet læses op for eleverne endnu en gang.
- ◆ Eleverne skal i makkerpar eller firmandsgrupper beskrive, hvem de umiddelbart får sympati med på dette opslag.
- ◆ Eleverne laver et tankekort over henholdsvis Mørkebarnet og Lysbarnets vilkår på opslaget. Der er i denne opgave fokus på illustrationens placering af de to piger. Eleverne vil sikkert selv komme ind på modsætningen i, at Mørkebarnet står udenfor, mens Lysbarnet ligger inde i en varm seng.
- ◆ Elevernes tankekort hænges op på væggen i klassen, og de går rundt og studerer hinandens tankekort. De skal lægge mærke til, om deres klassekammerater har fundet andre ord end dem selv.
- ◆ Opsamling i klassen, hvor eleverne fortæller, hvad de hver især har skrevet på deres tankekort. Hvis ingen af eleverne

har været opmærksomme på forskellen mellem de kolde og mørke farver ved Mørkebarnet og Lysbarnet, kommer læreren ind på dette og spørger ind til, hvordan disse farver påvirker os.

Teksten:

- ◆ Cecelie Eken har i denne sonet opfundet sine egne ord, mens nogle vers på poetisk vis skaber billedsprog. Fordel nedenstående citater mellem eleverne og lad dem i makkerpar komme med bud på, hvad følgende ord og sætninger betyder, og hvilke billeder, de synes, formuleringerne danner. Makkerparrene skal desuden tænke over, hvorfor Eken har valgt at bruge disse formuleringer.
 - *Med håret som en strålekrans på puden*
 - *Den mørke pjaltepige*
 - *Natten vækker månen så den lyser*
 - *Så koldt og sølvhvidt så hun fryser*
- ◆ Opsamling i klassen af parrenes svar. Eleverne må gerne kommentere på hinandens svar og dermed udfordre og udfolde hinandens fortolkninger.
- ◆ Sidder eleverne ved firmandsborde, får den ene side af bordet til opgave at gå på opdagelse i teksten og skrive alle de ord ned, der beskriver Lysbarnet og hendes omgivelser, mens den anden side nedskriver de ord, der knytter sig til Mørkebarnet.

- ◆ Eleverne lægger efterfølgende deres iagttagelser ved siden af hinanden og erfarer den modsætning, der også udspiller sig på tekstsiden.
- ◆ Herefter er der opsamling i klassen. Klassesamtalen handler om det samspil, der er mellem tekst og billede. Eleverne skal selv sætte ord på, hvordan teksten og illustrationen medfører, at vi får sympati med Mørkebarnet.

Afslutningsvis kan eleverne finde rimpar i sonetten. I denne opgave er der fokus på, at værket benytter forskellige typer rim.

Opgaver til opslag VIII

Dette opslags nærbillede adskiller sig fra de to foregående opslags perspektiv, som eleverne i indskolingen har arbejdet med. Uhygge og værkets kategorisering som gyser er tydelig på opslaget, og derfor skal eleverne gå på »jagt« efter uhyggen. Desuden er brugen af sammenligninger på tekstsiden ikke til at overse. Indskolingseleverne skal derfor også arbejde med disse. Herefter vælger elevparrene, om de vil lave en collage til et af de uhyggelige citater, de fandt i den første opgave, eller om collagen skal laves ud fra en af de sammenligninger, de fandt i den efterfølgende opgave. Collagerne kan laves digitalt, hvor programmet *Pixlr.com* kan benyttes. Alternativt kan eleverne også lave collager på papir.

Målet med dette arbejde er, at elevernes fortolkning og meddigtning sættes i spil på en ny måde, og at eleverne arbejder med deres sanselige erkendelser på en kreativ måde.

Elevopgaver

- ◆ Eleverne arbejder i makkerpar, hvor de »tømmer« opslagets sonet for uhygge. De skal finde alle de citater, som de synes, danner uhyggelige billeder.
- ◆ Nu skal eleverne finde alle de sammenligninger, der ligeledes er i sonetten.
- ◆ Elevparrene vælger nu, hvor de synes, uhyggen er tydeligst i de citater, de har fundet i de ovenstående opgaver. De vælger herefter det citat eller den sammenligning, der skal danne udgangspunkt for den collage, de nu skal lave.
- ◆ Når collagerne er færdige fremlægger elevparrene for hinanden, hvilke overvejelser de har gjort sig i deres arbejdsproces. De skal kunne argumentere for valg af citat/sammenligning samt valg af farver og billeder til deres collage.

Opgaver til opslag XV

Dette sidste opslag rummer mange symboler, som eleverne kan fortolke. Men helt centralt for opslaget er illustrationen af Lysbarnet og fortolkningen af hendes og Mørkebarnets »nye relation« samt værkets afsluttende *mestersonet*. Derfor tager elevopgaverne afsæt i en personkarakteristik, hvor der er fokus på elevernes fortolkning af opslagets fremstilling af Lysbarnet. Efterfølgende kan eleverne klippe-klistre værket sammen ved at klippe de første vers fra hver strofe ud og sætte dem sammen. Målet med denne opgave er, at eleverne herefter læser den »nye tekst« højt og selv opdager, at de har hørt dette før, og derved erfarer sonetkransens systematik. Eleverne skal først arbejde individuelt for at få mulighed for at lave deres egen fortolkning af Lysbarnet og hendes udvikling. Efterfølgende skal de to og

to dele deres overvejelser. Formålet er her, at de kan inspirere hinanden og derved komme dybere i deres fortolkning af, hvad der er sket med Mørkebarnet og Lysbarnet. Parrenes overvejelser samles afslutningsvis op i klassen.

Personkarakteristik:

- ◆ Eleverne laver en tegning af Lysbarnet. De skal gengive hende, som hun nu ser ud på dette opslag. Derfor skal de lægge godt mærke til, hvordan hun har forandret sig på dette opslag i forhold til de foregående. Hun behøver ikke at sidde i sengen på deres tegning.
- ◆ Skriv ord rundt om Lysbarnet, som beskriver hendes udseende. Eleverne skal efterfølgende tale med deres skuldermakker om, hvorfor de tror, hun nu ser lidt anderledes ud, end hun gjorde på værkets øvrige opslag.
- ◆ Fælles opsamling i klassen af parrenes drøftelser.

Sonetkrans:

Nedenfor ses det første vers fra hver sonet i *Mørkebarnet*.

- ◆ Klip dem ud og sæt dem sammen i den viste rækkefølge.
- ◆ Eleverne læser deres »nye« tekst højt for hinanden.
- ◆ Herefter skal de diskutere, om de har hørt dette før.

- 1: *Der bor to piger i en dejlig have*
- 2: *Den ene leger ensomt og forladt*
- 3: *Den anden kalder far og mor »en gave«*
- 4: *Hun sover trygt hos dem når det er nat*
- 5: *Men mor og far vil ikke ha' dem begge*

- 6: *Så mørkebarnet mumler for sig selv*
7: *Og noget lister frem ad nattens dække*
8: *De dunkle dyr der slår al lys ihjel*
9: *Lysbarnet bli'r så bange at hun skriger*
10: *Da viser Mørkebarnet alt sit mod*
11: *Hun holder ud til alle skygger viger*
12: *Og se nu kommer far og mor til syne*
13: *De indser det de ikke helt forstod*
14: *At to er en der under samme dyne.*

Opgaver til mellemtrinnet

Opgaver til opslag I

Hvis eleverne har arbejdet med *Mørkebarnet* i indskolingen findes deres refleksioner fra dengang frem. Eleverne skal på ny gå på opdagelse i opslaget og se, om de nu kan uddybe deres begrundelser fra indskolingen. Målet er, at eleverne opdager, at de, grundet deres faglige udvikling, kan argumentere for deres umiddelbare iagttagelser fra indskolingen ved at bruge de danskfaglige begreber, de har lært siden da. For at give mulighed for at alle elever kan få plads til at ytre deres holdninger, arbejdes der først i makkerpar to og to. Parrenes diskussioner samles afslutningsvis i klassen, hvor læreren og eleverne kan stille uddybende spørgsmål og derved udfordre hinandens iagttagelser og holdninger. Hvis eleverne ikke har arbejdet med *Mørkebarnet* før, springes denne opgave over.

Elevopgaver:

Arbejdet med *Mørkebarnet* før:

- ◆ Eleverne læser deres beskrivelser fra indskolingen igen og indsætter disse i et nyt tokolonnenotat. Herefter skal de

overveje, om de kan uddybe deres begrundelser fra indskolingen ved hjælp af mere danskfaglige begreber. De kan eventuelt medtænke perspektiv og billedudsnit for blot at nævne nogle muligheder.

Gamle beskrivelser	Nye begrundelser
1:	
2:	
3:	
Nye beskrivelser	Begrundelser
1:	
2:	

Ikke arbejdet med *Mørkebarnet* før samt opgaver til det videre arbejde:

Makkerarbejde, to og to.

- ◆ Hvilken betydning har farvevalget og perspektivet for indtrykket af haven?
- ◆ Hvordan spiller tekst og billede sammen på dette opslag?
- ◆ Er der tegn i illustrationen, fx symbolske ledetråde, der foregriber det mørke, som skal komme, og som nævnes i sidste strofe?
- ◆ I sidste strofe besjæles sorgen: *Tro om igen – for sorgen har besat* [...]. Diskuter, hvilken effekt denne besjæling får for læserens oplevelse af det, der skal komme.
- ◆ Opsamling i klassen af gruppernes arbejde.

Opgaver til opslag VIII

Mellemtrinnet arbejder med symboler og sprogets sanselige appel. Dette gøres ved, at der sættes lyd og oplæsning til de collager, eleverne lavede i indskolingen. Dette kan blandt andet gøres ved at benytte de programmer, der findes på undervisningsportalen *Skoletube.dk*.

Har eleverne ikke arbejdet med værket i indskolingen, laver de deres egen animationsfilm, hvor de fortolker opslagets natteuhyrer og indlæser teksten og tilsætter lyde. Har skolen iPads til rådighed, kan app'en *Puppet Pals* benyttes til dette arbejde.

Har arbejdet med værket før:

- ◆ Eleverne finder deres collager fra indskolingen frem, og disse scannes eller uploades til et program, der kan kombinere billede og lyd. Nu skal eleverne finde eller optage lydfiler, de synes, kan understrege den uhygge, som collagen fremhæver.
- ◆ Herefter indtales sonetten til opslag VIII. Eleverne skal være opmærksomme på sonettens rytmik, ligesom de skal lægge betoning på deres oplæsning, således at denne understøtter den uhyggelige stemning.
- ◆ Afslutningsvis fremlægger elevparrene deres præsentationer for hinanden. Parrene skal redegøre for deres overvejelser og valg i forbindelse med arbejdet. En responsgruppe stiller uddybende spørgsmål.

Har ikke arbejdet med værket før:

- ◆ Eleverne »tømmer« opslaget for uhyggelige beskrivelser og sammenligninger.

- ◆ Herefter laver de en animationsfilm, hvor de uhyggelige beskrivelser og sammenligninger fra ovenstående opgave indgår.
- ◆ Nu skal sonetten indspilles på deres film. Eleverne skal være opmærksomme på sonettens rytmik, ligesom de skal lægge betoning på deres oplæsning, således at denne understøtter den uhyggelige stemning.
- ◆ Afslutningsvis fremlægger elevparrene deres animationsfilm for hinanden. Parrene skal redegøre for deres overvejelser og valg i forbindelse med arbejdet. En responsgruppe stiller uddybende spørgsmål.

Opgaver til opslag XI

På dette opslag skal elevernes fokus på de sproglige virkemidler i sonetten skærpes. Der arbejdes med forskellige rimtyper, talesprog og oplæsning. Desuden er billedsidens symboler vigtige, og eleverne skal blive opmærksomme på, hvordan det mørke og det lyse ses i opslagets symboler og dermed er med til at tydeliggøre værkets tematik. Derudover skal eleverne bemærke de intertekstuelle referencer fra eventyrgenre, som billedsiden også indeholder.

Eleverne skal som det første gruppevis øve sig i at læse opslagets sonet højt. Herefter skiftes grupperne til at læse højt for hele klassen. En idé kan også være, at grupperne indspiller oplæsningen som lydfil og afspiller den for klassen. Dette kan gøre opgaven mere motiverende og mindre grænseoverskridende for nogle. Ved oplæsningen skal eleverne mindes om at være opmærksomme på:

- ◆ At gøre sonettens indhold interessant for lytteren fx med en dynamisk stemmeføring, der både er høj, lav, hviskende, intens mv.
- ◆ At læse med den rette rytmik.
- ◆ At bruge replikkerne, den direkte tale samt de lydmalende ord aktivt i oplæsningen.

Efter fremlæggelserne gives en kort respons til grupperne – gerne fra nogle særligt tilrettelagte responsgrupper.

Nu skal eleverne på jagt efter at gennemskue sonetkransens systematik. Tal først om enderim – og lad eleverne undersøge sonetten. Dette arbejde opsamles i plenum – og den rette systematik med placeringen af bogstaver på de forskellige vers gøres tydelig for eleverne, der med stor sandsynlighed vil få en danskfaglig aha-oplevelse, når de selv, i kobling med lærerens forklaring, gennemskuer metrikken i sonetten.

Endelig forklares det for eleverne, hvad indrim – allitteration og assonans – er. For at tydeliggøre dette, stiller eleverne sig i to rækker overfor hinanden og laver en rim-battle, hvor de skiftevis udfordrer hinanden med ord, som makkeren skal rime på – inddrag både ind- og enderim. Øvelsen er frigjort fra værket for at gøre opmærksom på de forskellige rimtyper og disses lydlig kvalitet. Derefter kan eleverne gå på jagt efter sonettens allitteration, altså bogstavrim og tale om disses virkning og efterfølgende skrive egne rim af samme type:

- ◆ Hvorfor har Cecilie Eken valgt at bruge allitterationer? Hvad gør det for jeres oplæsning? Hvad gør det for jeres forståelse og fornemmelse af Lysbarnet, som jo beskrives som *stum og stivnet*?

- ◆ Skriv forskellige typer rim, herunder rim med allitteration og assonans, der beskriver hhv. mørke og lys, Mørkebarnet og Lysbarnet.

Som intro til arbejdet med billedsiden på dette opslag læses H.C. Andersens »Skyggen« højt af læreren. Eleverne skal derefter i deres firemandsgruppe diskutere:

- ◆ Hvorfor læses netop dette eventyr højt? – Gå på jagt i billedet og find svaret.
- ◆ Hvordan kan »Skyggen« og *Mørkebarnet* minde om hinanden?
- ◆ Findes der symboler på billedsiden, som kan hænge sammen med tematikken i både »Skyggen« og *Mørkebarnet*?
- ◆ Kan nogle af de samme symboler, som ses på dette opslag, findes andre steder i værket? Er der nogle af disse, som nu er udformet anderledes? Hvorfor?
- ◆ Hold for eksempel øje med vinduet – hvilket symbol ses her? Læg mærke til dette igen, når I arbejder med sidste opslag – hvordan ser vinduet nu ud? Hvorfor?
- ◆ Der findes flere steder på billedet riddere, skjold og sværd – hvorfor har Malene Reynold Laugesen valgt, at de skal indgå i billedet?
- ◆ Tal om uhyrerne på billedet, hvor er de placeret og hvorfor?

Afslutningsvis samtales om sammenhængen mellem tekst og billede. Både for at tydeliggøre sonettens virkning og stringente systematik samt at vise og fremhæve tekst og illustrationers indbyrdes forhold og mulighed for at udtrykke fx en tematik på forskellig vis.

For at tydeliggøre teksten og billedets både sammenhæng og individuelle udtryk kan eleverne tegne tegninger, der passer

til sonetten – og omvendt; skrive en lille tekst, der passer til billedet.

Opgaver til opslag XV

Har eleverne arbejdet med *Mørkebarnet* tidligere, vil de kunne huske det særlige ved dette værk, nemlig sonetkransens systematik. Nedenstående opgaver kan med fordel bygge ovenpå elevernes erfaringer fra indskoling, men er værket nyt for dem, laves en beskrivelse af sonetkransens særlige komposition. Det sidste opslag udgør, som tidligere nævnt, værkets *mester-sonet*. At skrive en sonetkrans er en vanskelig disciplin, og for at erfare værkets kompleksitet på tekstsiden, skal eleverne nu prøve kræfter med at skrive deres egen »mini«-sonetkrans. For at lette denne svære opgave skal sonetkransen skrives over den personkarakteristik, eleverne først skal lave over *Mørkebarnet* og *Lysbarnets* dynamiske udvikling. Desuden bruges elevernes arbejde med rimtyper og sonettens rytme, musikalitet og lydlighed fra tidligere opgaver med tidligere opslag. Opgaven her er individuel, men eleverne skal samarbejde ved at give hinanden respons på deres sonetkranse, inden de laver dem helt færdige. Et alternativ til at lave en »mini«-sonetkrans er at lade eleverne skrive en sonet med fire strofer og erfare dennes særlige systematik.

Elevopgaver

Personkarakteristik

Mørkebarnet og *Lysbarnet* er dynamiske personer. Eleverne skal lave en tegneseriestrimmel, der illustrerer, hvordan denne dynamiske udvikling kommer til udtryk, og hvordan den ses her på værkets sidste opslag.

Eleverne kan følge nedenstående vejledning:

Første ramme: Mørkebarnet og Lysbarnet illustreres ud fra den beskrivelse, sonetten giver af dem i de første strofer.

Anden og tredje ramme: Eleverne illustrerer ud fra sonetten den udvikling, de to piger gennemgår. Hvordan deres relation er til hinanden først, og hvordan den sidenhen bliver.

Fjerde ramme: Eleverne laver en illustration, hvor de tydeligt illustrerer deres fortolkning af, hvad der sker med Mørkebarnet og Lysbarnet på sidste strofe.

--	--	--	--

- ◆ Eleverne skriver derefter deres egen »mini«-sonetkrans til den tegneseriestrimmel, de lavede ovenfor. De skal skrive en sonet på fire vers til de tre første billeder, de har lavet på deres tegneseriestrimmel. Deres sonet til det sidste billede skal skabes af deres tidligere sonetter og kommer således til at bestå af kun tre vers. På trods af at denne komposition ikke stemmer helt overens med sonetkransens form i Mørkebarnet, vil eleverne alligevel med det meddigtende arbejde få en klar forståelse af metrikken.
- ◆ Eleverne bytter sonetkrans med deres skuldermakker. Tegneseriestrimlen skal også overleveres. De læser nu hinandens sonetkrans og giver konstruktiv respons:

Hvordan kan makkerens sonetkrans komme til at fungere bedre? Sidder eleverne ved firemandsborde, byttes der endnu engang. Denne gang med overfor-makkeren.

- ◆ Afslutningsvis retter eleverne deres sonetkrans til med de råd, de synes, var gode fra deres makkere. Den færdige sonetkrans skrives ind i tegneseriestrimlen.

Litteraturliste

Erslev Andersen, Jørn: »Sansning og erkendelse. Et tema i 1700-tallets æstetiske teorier«. I Erslev Andersen, (red.) (2012): »Sansning og erkendelse. Æstetikhistoriske grundtekster fra Baumgarten til Kant.«

Christensen, Nina (2003): »Den danske billedbog 1950-1999«. Roskilde Universitetsforlag, Center for Børnelitteratur

Dysthe, Olga (1997): »Det flerstemmige klasserum«. Forlaget Klim.

Eken, Cecilie (2007): »Mørkebarnet«. Høst og Søn

Hansen, Stine Reinholdt (2006): »Billeder at læse med: om billedromanen som ny genre«. I Mørch-Hansen og Pohl, red.: »Børnelitteratur i tiden: om danske børne- og ungdomsbøger i 2000'erne«. Høst og Søn

Henkel, Ayoe Quist (2009): »Magiske felter. Om sprog«. I Henkel, red.: »Stjernebilleder 2«. Dansk lærerforeningen.

Jørgensen, Dorthe (2001): »Skønhedens metamorfose. De æstetiske ideers historie«. Syddansk Universitetsforlag

Mortensen, Klaus P. (1998): »Dannelse på dansk«. I Gitte Ingerslev, red.: »Midt i ræset«. Dansk lærerforeningen

Nikolajeva, Maria (2004): »Billedbogens puslespil«. Høst og Søn

Rasmussen, Line Beck (2006): »Aborren taler aborrarabisk: om poesi i dansk børnelitteratur«. I Mørch-Hansen og Pohl, red.: »Børnelitteratur i tiden: om danske børne- og ungdomsbøger i 2000'erne«. Høst og Søn

Rasmussen, Line Beck (2009): »Sanselig erkendelse. Om børnelitteraturens æstetik«. I Henkel red.: »Stjernebillede 2«. Dansk lærerforeningen

<http://www.cecilieeken.dk>

<http://www.uvm.dk/Service/Publikationer/Publikationer/Folkeskolen/2009/Faelles-Maal-2009-Dansk/>

<http://cooperativelearning.dk>

www.skoletube.dk

www.pixlr.com

I app-store: »Puppet pals«

Følg med om nyt inden for børnelitteraturen på vores blog:
laerervaerelset.dk
